

Simge ve Değer Yüklemesinin Kıyısında Şiirsel Bir Söylem: Cengiz Aytmatov'un Sembolik Dili ve "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek"

Fatih Arslan*

Özet

Bir sanatsal dil tasarrufu olan edebiyatta, sembolik dil daha çok şiirde kendisini anlamlandırmıştır. Söylediklerini ve söyleyeceklerini doğrudan anlatmak istemeyen şairler bir gizli dünya kurmaya çalışırlar. Kendince yoğun ve değişken bir tavır olarak görünen dilin sembolik imgelere açılması, sözün boyutlarını da ötelere taşır. Cengiz Aytmatov metinleri sembolik dilin mitolojik ve arketipsel kaynaklarına tanıklık eden anlatımlardır. Bu yönüyle bir şiirden çok daha fazla gizli anlam boyutlarına sahiptir. İnsanlığın birikimi ve biriktirdikleri sözün ruhuna bürünerek önce söylencelere, destanlara, masallara, türkülere sinmiştir. Değer hatırlatmasındaki yazar, geleneksel yapıyı kendi prizmasında sözün renklerine ayırarak onu yeniden üretme gayretindedir. "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" de taşıdığı onlarca mitolojik, sembolik değerle zengin bir söz katmanına sahip metinlerden birisidir. Neredeyse Aytmatov'un anlatım zenginliğinin tortusu ve neticesi konumundadır. Sayılar, su, ateş, rüya ve söylenceler bir taraftan tarihin var olmadığı anlara diğer taraftan modern zamanlara uzanan dönemlere tanıklık eder.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, sembol, sayılar, imge.

Symbol and Value in the Coastal Way Poetic Discourse: Chingiz Aitmatov's Symbolic Language and "Spotted Dog Running Along the Seashore"

Abstract

Saving an artistic language that literature, symbolic language has more meaning in the poem itself. To say what they say and do not want to tell you directly poets are trying to establish a secret world. Intense and variable appears as an attitude of his own symbolic language of the opening image, the size of the carry to the other. Chingiz Aitmatov mythological and archetypal sources of symbolic language texts that bear witness to the narrative are. This aspect of the poem has much more than the size of the hidden meaning. Accumulation and the spirit of humanity's clothing before they accumulate promise to

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ/Türkiye, farslan@firat.edu.tr

legend, epics, tales and folk songs was sin. Value reminder author in the traditional forms of the word in their own prism separating colors is an effort to produce it again. “Spotted Dog Running Along the Seashore” which carried dozens mythological, symbolic value with a rich text layer is one of promise. Aitmatov’s almost the residue and the result is a richness of expression. Numbers, water, fire, dreams, and myths from one side to the other side understands that there is no history to modern times from the period extending to testify.

Keywords: Chingiz Aitmatov, Spotted Dog Running Along the Seashore, symbols, numbers, images.

Giriş: Sonsuz Denizde Büyüme / Karadan Kopuş...

İnsan zihni, yapısı gereği aynı anda iki imgeyi benzeştiren ya da örtüşüren bir ani algıdan aldığı tadı tek bir imgeden asla alamaz. Anlamaları çok katmanlı yapılara çevirebilmek, bu çaba içerisinde olmak edebiyatın asli tavrına dair neden edebiyat sorusunun da aynı zamanda cevabını oluşturur. Başkalaşım (metamorföz) sözcüğünde tıpkı eğritileme (metafor) de olduğu gibi değişime işaret eden “meta” ön kelimesi vardır. Yazınsal sanat süreci de aslında başkalaşımın anlatımı, diğer bir ifadeyle eğritilemenin eğritilemesidir. Cengiz Aytmatov metinleri, başkalaşımı eğritilemenin çok yönlü ve çok anlamlı katmanlarıyla aşma konusunda farklı ve özel bir yerde bulunmaktadır. Metinler her okumada yeni bir yön, yeni bir anlam yüküyle karşılar bizi. Simgesel dilin ötesinde mitolojik, sembolik, geleksel, arketipsel pek çok insan değeri paydaş ritimlerle metinlerin alt birimlerinde dilin ve mitin sınırsız imkânları içinde işlenmiştir. İnsanın kendini ve dünyayı tanımak için anlattığı bir öykü olan mit ¹ aynı zamanda yeri geldiğinde sığınılan bir değer yoğunlaşmasıdır. Cengiz Aytmatov’un eserleri içerisinde mitik, sembolik değer yüklemesinin en yoğun olduğu metinlerden birisi de Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek’tir. Olay örgüsü kısaca şu şekildedir: Kirisk, deniz kıyısında yaşayan bir ailenin küçük çocuğudur. Yaşadıkları yerde insanlar balık veya fok avlayarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Bir anlamda deniz asli yaşam kaynaklarıdır. Erkek çocukları belli bir aşı geldiğinde hem rüştlerini ispatlamak hem de anneden kopmak adına denize ava çıkarlar. Kirisk de babası Emrayin, amcası Milgin ve köyün iyi avcılarında bir aksakal olan Orhan Dede’yle ava, erginleşmeye, yolculuğa çıkar. Birkaç gün sürmesi planlanan av sis dolayısıyla uzar. İçecek suyun bitmesi durumu karşısında önce Orhan Dede, sonra Milgin, en sonunda da babası Emrayin küçük çocuğun yaşama tutunması adına kendilerini okyanusun karanlık sularına bırakır. Kirisk sandalın içinde, uçsuz bucaksız denizde tek başına kalmıştır. Mitik, doğal bazı tutunmalarla kayıpta kendini yeniden hayata katmaya çalışır. Bir süre sonra sisler dağılır ve uzaktan belli belirsiz Ala Köpek Dağlarını görmeye başlar ve artık karaya yaklaşır.

Yazarın daha çok bozkır ve karada anlattığı öykülere göre bu metin farklılıklar göstermektedir. Denizde geçen bu öykü Aytmatov’un yakın arkadaşı olan Vladimir Sangi’nin başından geçen gerçek bir olaydır. Yazar bunu şöyle anlatır: “Bu hikâyede yaşanmış bir öyküyü anlattım. Hikâyenin kahramanı küçük Kirisk halen yaşamaktadır ve yazardır, adı da Vladimir... Ben ne yaptım? Vladimir’in yaşadığı, herkesin başına gelebilecek bir olayı aldım, kendi felsefemin içine oturttum. İnsanın evrensel özünü yakaladım o hikâyede, beşeri olanı yakaladım. Her usta yazar, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, bütün insanlar arasında müşterek

1 Jan Assman, *Kültürel Bellek*, çev. A. Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.79.

olan noktayı yakalar ve o noktayı hedef alarak eserlerini kaleme alır.”². Daha önceki eseri *Beyaz Gemi*’de olduğu gibi bir çocuk kahraman seçen sanatçı, onun kimliğinde mit, değişim, erginleşme gibi evrensel değerleri işlemiştir. Aytmatov belki de *Beyaz Gemi*’de intihar ettirdiği çocuğu, *Deniz Kıyısında Koşa Ala Köpek* hikâyesinde, üç kişinin ölümüne rağmen, yaşatmakta *Beyaz Gemi*’deki çocuğun ölümünden duyduğu rahatsızlığı gidermek istemiştir. Zira Kirisk *Beyaz Gemi*’deki çocuğu hatırlatmaktadır. Eser, tabiat güçlerinin, inançların, insan psikolojilerine tesir eden sıkı geleneklerin hakim olduğu bir mekanda, insanın evrensel ve klasikarayışlarına birtakım cevaplar vermesi bakımından ehemmiyetlidir. Tabiatteki yenileşme, kendini bir sonraki mevsime hazırlama-bırakma kanunu insanlarda da kendini gösterir. Bu anlamda yazar eserinde tabiatla tabiatın kanunları geçerlidir düsturunu temellendirmiş gibidir³. Öykünün küçük/büyük kahramanı olan Kirisk metnin yüzeysel örgüsüne bakıldığında sıradan bir trajik kahraman gibi durmaktadır. Ancak gerçeğin gözleri görünmez eden yapısını öncüllediğimizde karşımızda söz giz(em)leriyle dolu uçsuz bucaksız kurgu katmanlarına açılabilen bir değerler silsilesi uzanmaktadır. “Daha”lığı sağlayan da “deha”dır, ön koşullamasından hareketle bu metinleri yazabilen bir beynin ne derece sağlam metinsel organizmalar tasarladığı daha net bir şekilde görülebilmektedir. Sembolbilimsel ve kültürel çözümlene, kendilik ve nesne farkındalığının oluşmasıyla öykünün ruhsal kimliğine adeta sinmiştir. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* anneden kopuş, erginleşme, nesne, su gibi onlarca sağlam mitik sembol ve değer taşımaktadır. Bizim isteğimiz birkaçı üzerinde yorum yapabilmek, serbest düşünme ve düşüşle metnin fraktal yapısını dikkatlere sunmaya çalışmak olacaktır.

Öykünün gizil dünyasında ilk dikkat çeken Kirisk’in yolculuğudur. Seyri sülük, iç dinamiklerin dış gerçekliğe yansıtılmasıyla oluşan genel temsilci kavramlar olarak düşündüğümüz sembol ve mitlerin eşgüdümleriyle birlikte, Kirisk’in anneden kopuş ve babaya yaklaşma süresindeki kendilik bilincinin olgunlaşmasıyla beraber yürümektedir. Varlık alanındaki patolojik değişimler oğlun erkek olma, erkeklığe geçiş niyetiyle birleşince ortaya “av” olgusu çıkmaktadır. Böylece anneden (içten) ayrılıp her türlü acıya katlanan, öldüren, evden uzak kalmaya alışan erkek “dışarıya” olgunluğunu tamamlamak için açılmış olur. Artık öykünün küçük kahramanı olan erkek, sevgi-güvenlik ortamı ile macera-ölüm ortamı arasındadır, yani iki dünyanın adamına⁴ dönüşmüştür. Özellikle ergenliğe geçiş döneminde artan libidinal reaksiyonların dışa aktarımını sağlayan av sembolü; insanlar arasında oluşan saldırganlık fazlasını da dengeleyen bir eylem ola-

2 Beşir Ayvazoğlu, “*Turan Ülkesinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Anlatıyor II*”, Türkiye Gazt., 13 Mayıs 1992, s.8.

3 Ali İhsan Kolcu, *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2008, s.168.

4 Saime Tuğrul, *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.58.

rak durmaktadır. Kirisk'in annenin koruyucu, kollayıcı ve naif çemberinden çıkarak erkeğe dair önemli bir ritüele (ava) yönelmesi ya da yönlendirilmesi onun, gerektiği gibi, anacıl merkezden kopmasına sebep olmuştur. Çocuğun av gibi arkaik yapının tümü eril anlama biçimleriyle çizilmiş bir faaliyetin içine girişi, aynı zamanda anneden ayrılıp yavaş yavaş babaya yaklaşmasının da ilk önemli aşaması, merhalesi sayılmalıdır.

Doğanın kapsayıcı koruyuculuğundan uzaklaşan Kirisk, belirsizlik içindeki denizde çeşitli deneyimler, sınavlar yaşar ve bütün bu tortulaşmış birikimin neticesinde olgunlaşma eyleminde aşama aşama babacıl olana doğru çekilir. Sıradan bir yolculuğun bir "kahramanın sonsuz yolculuğuna"⁵dönüşmesindeki birinci sembolik eşik böylece atlatılmış/başlatılmış olur: "Şenlikte herkes dans edip eğlenirken işte böyle şarkılar söylenecek ve Kirisk için hayatının en önemli olaylarından biri daha gerçekleşecekti." (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s.39). Süreç içerisinde anneye dair geri dönüşün yaşandığı son nokta Kirisk'in de son noktası olan kayıktaki içilecek tatlı suyun bittiği andır. Üç neslin, kendi devirlerinin ortak kahramanlarını sırasıyla kaybeden çocuk, Aytmatov'un ustaca yaklaşımıyla tek kuşatıcı değer olan anneye ve onun temsil ettiği değerler toplamı olan mite sarılır. Babanın artık olmaması da yaşamak adına annesinin çocukluğunda ateşlendiği zaman anlattığı "mavi yarasa" efsanesi anne sözünün avuçlarından dökülen bir ritimle çocuğu yeniden hayata çağırmaya başlar: "Dayan yavrum, dayan! Şu sözleri durmadan tekrarla; "Mavi yarasa su ver bana." Bak nasıl rahatlayacaksın o zaman. Mavi yarasadan su getirmesini iste yavrum... Çok ve candan iste..." (DKKAK, s.39).

İnsanlık tarihinde yer alan ilk oluş mitoslarında da göze çarpan anneden ayrılış, ilk oluştan sonraki düşüş, bireysel anlamda da kendini belli eden bir mitos değeridir. Bütün dünya toplumlarında olduğu gibi nihayetinde kız çocuk değil ama erkek çocuk, hayat macerasına atılmak için yuvasına, ebeveynlerine ve soyuna ait bağlardan ruhsal, fiziksel olarak kopmak zorundadır. Bu kopuşun anlamı ise "halen bilinçaltında etkin olan anne kompleksinin gücünü alt etmek"⁶ üzerine yoğunlaşmaktadır. Erkeğin ruhunun anneden ayrılıp kendilik bilincine yönelmesi, onunla sağlıklı iletişim kurabilmesinin yolu, ancak erkek ruhunun yaralanmasıyla mümkündür. Denize doğru fokları avlama niyetli yolculuk eylemi, anlatı içerisinde sıradan bir pratik olmaktan çıkıp, "faydalı bir yaralanma" olarak Kirisk'i bir kayıkta üç yetişkin adamla bir tamamlanma seferine çıkarmaktadır. Erkek çocuk o zorlu eşikten, anneye bağ(ım)lılık âleminde, babanın doğasına katılıma taşınır; bu da yalnızca kendi bedeninin fiziksel değişimi ile değil, aynı

5 Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. S. Gürses, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000, s.9

6 Anthony Stevens, *Jung*, çev. A. Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.76.

zamanda bir dizi yoğun psikolojik deneyim ile yeniden uyandıran ama aynı zamanda tüm çocuksu bilinçdışının ilk izlenimlerini ve hayallerini baştan organize eden bazı psikolojik deneyimler, ayrışmalar yoluyla olur ⁷. Kirisik'in de ayrışma/ayrılma ve erkeklığe geçiş ritüeli "av"dır. Dede Korkut Hkayelerindeki Dirse Han Oğlu Boğaç'ın tecrübeleri gibi erkek kahramanlarda ad koyma ve anneden kopuş aynı amaca hizmet eder. Öykü figürü bu ritüelle erkeklığe adım atacak ve doğa-ruh arasında varlığını gerçekleştirerek, bir varlık sıçraması yaparak kendi(-nin) kahramanına dönüşecektir. Uzaklaşmak; karadan, anneden, değerlerden... Ve uzaklaştıkça değişim önce yalnızlığın anlamını sonrasında da onu farklı kılan tutumları birer birer küçük kahramanına anlatacaktır: "Ama az sonra çocuğun ruh hali, pek belli etmese de, tuhaf bir şekilde, anlaşılmaz bir şekilde değişmeye başladı. Karada uzaklaştıkça, hele Ala Köpek Dağı yoğun karartıların gerisinde kalıp görünmez olunca, denizin belli belirsiz bir tehlike oluşturduğunu, her şeyin ona bağlı olduğunu anlamaya başladı. O büyük varlık karşısında kendisini çok küçük ve savunmasız olduğunu hissediyordu... Eskiden yamaçlarında kaygısızca koşup oynarken, tepeden hiç de korkutucu olmayan denizi hayran hayran seyrederken onun bu özelliğini, böylesine değerli olduğunu bilmez, düşünmezdi. Olduğu yerde, yıkılmaz heybetiyle, dimdik duran Ala Köpek'in ne kadar güçlü, ne kadar iyi olduğunu şimdi anlıyordu." (DKKAK, s.44).

Suların Sulara Karıştığı Zamanlara, Sis...

Toprağın, karanın ana, terra-mater bir kimlik taşıması öykü kahramanı Kirisik'in erginleşme süresinde bağlı bir sembolik değer olarak kullanılmasına neden olmuştur. İnsanların iç hayatlarını kodlama ve organize etme yollarından birisi ⁸ olan mitik söylem bu yalnız çocuğun da sığınma nesnelere yaşamak adına canlı tutmasına da yardımcı olur. Karaya dair hayallerin dışıl olması, bilinçteki çağrışımların da dışıl yapıları harekete geçirdiğini göstermektedir. Bu aşamada artık anneden ayrılış ve babaya hayranlık duyan cümleler metinde karşımıza çıkmaya başlar. Boşluğa, düşmeye yaklaşan çocuk eril sembollerle babaya bir yüce birey, değer atfında bulunur: "İşte o adam, babası, şimdi kayığın önünde oturuyordu: Kara sakallı, beyaz dişliydi. Geniş omuzlu, kendinden emin ve her zaman dengeli... Babasının gözleri gerçekten olgun palamut rengindeydi; tertemiz, ıslıl ıslıl." (DKKAK, s.73).

Öykünün bu kısmında yazarın ilginç bir sembolü anlatıma kattığını görürüz: Sis. Görme eylemi ile kendisini dünyanın merkezi kılan Kirisik, kendisinden yola çıkarak her şeyi görebileceği bir noktaya yükselerek bütün nesnelere ⁹ o görsel

7 James Hollis, *Satürn'ün Gölgesinde*, çev. S. Öncü, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2005, s.80

8 William L. Randall, *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*, çev. Ş. S. Kaya, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.264.

9 Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, çev. H. Arslan, İstanbul, Pradigma Yayınları, 2004, s.31.

mesafeden bakmaya çalışmaktadır. Deniz - kara ikileminde karayı ve onun temsil değeri olan anne(sı)nın izini iyice flulaştırıran öykü öznesi, görmeme duyusuna da sisi sebep kılmaktadır. Sis, bir diğeri boyutuyla çocuğı, anne ve babasının varlıklarından ayıran kendilik parantezine dönüşmüştür. Genel metodoloji içerisinde bütünden kendisini soyutlayabilen her birim, bu soyutlamanın farkında olduğı ve ilişkiyi tanımlayabildiğı ölçüde "özne" olarak var olmaya hak kazanır ve "bir"i-me dönüşür. Bu yüzden babanın varlığına rağmen onu görünmez kılan ve dönülecek olan kıyıyı, yani anneyi tamamen puslu bir hale getiren sis, bu soyutlanmış kendilik bilincini tetikleyen misyonun sembolüdür. Sis, yalnızlık ve suyun ortasında susuzluk, yakıcı ve kavurucu deniz/tuz ateşiyile Kirisk'i hayal, rüya, sanrılar denizinde kaybetmektedir. İnsan rüyasını ancak karşı kıyıda, günün parlak ışığı altında hakkını vererek hatırlayabilir¹⁰; ancak çocuk belirsizlik parantezine girmiştir ve artık puslu anlara rağmen ruhunun yaralanmasıyla kendilik bilincine kavuşabilecektir. Denizin ortasındaki küçük kayıkta yüce birey arketipi olarak bir değerler tortusunu temsil eden Orhan Ata da susuzluğa dayanmanın erkek ve avcı olmanın öncül şartı olduğuna dair çocuğa telkin edici cümleler kurmaktadır. Anlatının bu kısımlarında öykü öznesi göksel/dikey imgelerden yardım istemektedir. Anlam ve referanslar bağlamında bir söylem oluşturan Cengiz Aytmatov üslubunda mit, an ve değer kavramları yepyeni göndergelerle sıralanmaktadır. Anlatana ve dünyaya atıflar yapan söylem¹¹ öykünün bu kısımlarında yeryüzü değerlerinden çıkıp aşkın imgelere doğru yönelmektedir.

Yıldızlar ve Mavi yarasa Kirisk'in bu yaratıcı sıçramasına kaynaklık eden ana sembollerdir. Kirisk'in imgesel dünyasındaki (iedola) nesnelere, kendi gerçekliğindeki anlam ve çağrışımları yitirmiştir. Aytmatov'un her anlatısı kahramanlarının dünyasından nesnelere sil baştan yeni anlam katmanları yükleyen yapılarıdır. Denizde, boşlukta salınan küçük bir çocuk artık bedellerini karşılığını almaya ve erginleşmeye yaklaşan kahramana dönüşmeye başlamıştır; artık babasına yakındır: "Babasına iyice sokulup gözyaşlarını içine akıtırken, o gece, o güne kadar hiç bilmediğı bir duygunun, bir evladın babasına ne derece bağlı olduğu duygusunun ne olduğunu anlamıştı. Kelimelerle anlatılamazdı bu duygu. Babası onun yanında, kanında, çarpan yüreğindeydi. Babasına benzemekten övünç duymuş, onu taklit etmiş, onun gibi olmayı hayal etmişti her zaman. Ama şimdi anlıyordu ki babası kendisiydi, kendisinin bir başlangıcı, kendisi de onun bir devamıydı... Gerçekte mavi yarasadan suyu ikisi için, kendisi ve babası için istiyordu." (DK-KAK, s.115). Kendimize benzetemediğimiz nesnelere başka şeylere benzetiriz. Beyaz Gemi'deki çocuk kahramanın taşlara, kayalara isimler verip, onlara huruç eden ruh hali nasılsa Kirisk de benzer bir davranış içerisinde. Tek farkı daha

10 Theodor W. Adorno (Jan Philipp Reemtsma), *Rüya Kayıtları*, çev. Ş. Öztürk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.68.

11 Paul Ricoeur, *Yorum Teorisi*, çev. G. Y. Demir, İstanbul, Pradigma Yayınları, 2007, s.30.

mitik ve göksel değerlerle dünyasını kurma çabasında olmasıdır. Nesnelere sahip olmak babanın da gücüne sahip ¹² olmaktır. Bu yüzden babasının kendisinin bir başlangıcı olması yatay ekseninde tamamlanan anneden çekiliş/babaya yaklaşma sürecinin ardından yaşanacak ani sıçramaların da sembolüdür. Tüm nesnelere dayanıklı ve sürekli ögesi konumundaki suda ve suyun ortasında küçük bir kayıkta öykü öznesinin tek başına kalması, bırakılması “yaralanma süreci”nin tamamladığına delalet eder. Kopuş tamamlanmış, geçişin kefareti ödenmiştir. Artık “Emrayin Yıldızı”, “Mavi Yarasa” dikey sembollerin göstereceği yoldan giderek meçhul “sonra”ya birey olarak devam edebilecektir. Kirisk’e yol gösteren pek çok şey (Aguk kuşu, dağlar, foklar, yıldızlar...) bir mecaz olarak anlatıda yer almakta ve tıpkı yeryüzüne sinen varoluşun gizli anlamları gibi okunmayı beklemektedir. Aytmatov, insanlığın bu gizli anlamları okumaya¹³ çağırır ve bizi evrenin doğal ritmine katılmaya davet eder. Aytmatov metinleri daha önce de söylediğimiz gibi fraktal yapılardır. Çok katmanlı, değer yükleriyle anladıkça ve yorumlandıkça kendi gizemlerini açarlar. Aytmatov, sembollere hükmeden bir yazardır. Yazarın bilinçaltında o toprakların, insanlığın yekûn tecrübelerinin bir değer tortusuna dönüşmüş yüzünü buluruz.

Bu öykünün değerler dünyasındaki en yoğun imgesi şüphesiz “su”dur. Anlatıda yaşam ve ölüm parantezinin aralığında sorgulanan insan ve deniz kavramları, hayatın karanlık ve gölgeli belirsizliğinden alınıp mitik alanına taşınarak bir başka boyutta sembolik bir sağaltıma tabi tutulmuştur. Aynı niyetle arındırılmış dünya bilincinin de ana kaynağı “su” imgesidir. Yaşamın birincil var olma nesnesi olan taşıdığı çift değerlilikle öykünün de anlam değerlerine zemin oluşturabilecek bir kavram olarak durmaktadır. Bütün iyi hallerine rağmen suyun kin tutan ve cinsiyet değiştiren ¹⁴ simgesel yapısı kaygıyla beraber hareket eden bir anlamı çağırır. Hiçbir şeyin korkusundan her şeyin korkusuna dönüşen kaygıya su, bir anlamda suç ortaklığı etmektedir. Anlatıda “hayat verici su” yani anacıl sembol olan su, kişiyi besleyen bir damardır. İlk oluş ve kültürel emzirmenin öznesi olan “anne”, burada “su” ile sembolize edilmiştir. Normalde ağırlığın ve güvenin sembolü ¹⁵ olan su, ikircikli bir yapıya dönüşür. Annenin kaybı, artık ölümün soğukluğundaki muallâkta hiçbir besleyici yaşam enerjisinin kalmaması demektir. Aytmatov’un umudu yeni nesildir. Yeni nesil, elde kalan son suyla (anacıl öz su) ve mitik bir şoklamayla özüne döndürülmeye çalışılacaktır. Çocuğun karaya

12 Jean Baudrillard, *Nesnelere Sistem*, çev. O. Adanır / A. Karamollaoğlu, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.102.

13 Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara, Türksoy Yayınları, 2004, s.169.

14 Gaston Bachelard, *Su ve Düşler*, çev. O. Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.22.

15 Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitoslar*, çev. A. Arıtan, K. H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayıncılık, 2003, s.30

ulaştırılabilmesi için yapılan en büyük feragat su konusundadır. Su (anacıl, öz su) yalnızca çocuk içindir artık. Diğer üç kişinin kaderi ise "kurumaktır". Derinlikler psikolojisi suyun kurummasını "annenin sütünün çekilmesi, süt nehriinin çekilmesi" olarak ifade eder. İlk iki nesilde görülen kurumayı bu şekilde ele almak mümkündür. Çünkü tarihsellik içinde bu durumun zorla gerçekleştirildiği aşikârdır. Nesiller anne sütünden (kendilik kültüründen) uzaklaştırılarak "kurutulmuştur". Artık bu kuruma içerisinde elde kalan son suyun kaderi de bellidir: "Benim payımı Kirisk içsin, dedi" (DKKAK, s.87). Bu sembolik yapı üzerine daha ayrıntılı ve müstakil bir inceleme yapılması gerektiği fikriyle bu kısmı kapatmak istiyoruz.

Yanıbaşımızda Say(a)madıklarımız...

Aytmatov'un bu eser merkezli sembolik dilindeki asli unsurlardan birisi de sayılardır. Özellikle üç, dört ve altı rakamları taşıdığı anlam yükleriyle öyküde bambaşka bir değerler dizgesi olarak karşımızda durmaktadır. Daha önce vurguladığımız gibi anneden kopmak, erginleşebilmek için çıkılan avda seçilen mekânın adı "üç meme" adalarındır. İkiliği gideren bir tamlık olan üçü kullanan yazar, her adayı ayrı ayrı isimlendirmek yerine bütünleştirici ve tamamlayıcı bir değer olarak üçü kullanmayı tercih etmiştir. İlk dişi sayı olan üçün en önemli özelliği, ikiliğe düşüren ve ayıran iki sayısının ardılı olmasıdır. İkinin bölünmesinin yol açtığı zararı gideren üç, kendinden önceki "iki"liği deforme edip olumsuzlamaz. Bu bağlamda üçün etkisi yıkıcı değildir. Tam aksine birleştirici, onaylayıcı ve tamamlayıcıdır. Çocuğun anne ve babayı birleştirici üçüncü olması ve aile yapısını tamamlaması da sosyal yapının devamı için ortaya konan etkin rolünün belirgin bir somutlamasıdır.

Hristiyan inancında iki sayısının olumsuzluğu ve bu olumsuzluğu gideren üç sayısının birleştiriciliği açıkça görülür. Teslis inancına "kutsal ruh" eklenecek bütünlenmiştir. Ariyen sapkınlığın kanıtladığı gibi, Hristiyanlığın muhteşem doktrinal zayıflığı Tanrı'nın ikililiğidir. Oğul, çözüme yönelik ilk adamdır. Ama bir üçüncü kişinin, kutsal ruh eklenmesiyle birliğin tartışma götürmez kanıtı elde edilmiş olur... Yani baba ve oğul felsefi temeller kadar, sayısal temelleri de tartışma götürür "bir"dir. Ama baba, oğul ve kutsal ruh, ancak ve ancak üç varlıktan dolayı tartışmasız "bir"dir ¹⁶. Üç sayısının bu birleştirici etkisi göz önüne alındığında metinde kullanılan "üç meme" adındaki sembolik imgelemin mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Anneden ayrışmasının sebebi anneye olan bağlılığından kopmak ve babaya yaklaşılarak bütünlük kazanmak olan Kirisk için bu yolculuk ödipal komplekslerin temizlendiği ve ruhunda anne ve babayı birleştirerek sentezsel sıçramasını yaşadığı bir yolculuktur. Bu kopuşun ardından yaşanacak olan

16 Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. M. Küpüşoğlu, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2000, s.69.

bireyleşme sürecinin asıl sahnesi olarak “üç meme” adalarındaki av sahnesi metne fonksiyonel bir şekilde eklenmiştir. Böylece üç sayısının işaret ettiği bütünleştirici etkiden bahsederek çocuk-anne ve baba bütünleşmesini sağlıklı bir şekilde benlik oluşumuna çevirecek olan av ritüelini doğru yoldan açıklayabiliriz. Çocuk, anneye olan ikiliğinden “üç meme” adalarındaki av ritüeliyle ayrılacak ve bu ikili ilişkiye eklenecek olan üçüncünün (babanın) yardımıyla adaların karasal bütünlüğü kurulacaktır.

Düzen ve bütünlüğün sayısı olan dört için de metinde simgesel anlam yükleri bulunmaktadır. “İnsanın yeryüzündeki konumuna ve doğal sınırlılığı içindeki bütünlüğüne”¹⁷ işaret eden dört sayısı, insanın hem merkezde oluşunu hem de bütünlüğü/tamamlanmışlığı temsil eder. Tamamlanmış ve mükemmel olan her şeyin sembolü dördtür. İslam’da dört büyük kitap, dört büyük melek ve dört büyük mezhap vardır. Yeryüzünde dört mevsimin olması, yönlerin ana olarak dörde ayrılması gibi kurulu düzene ait tamamlayıcı unsurlar dört sayısının önemli temsil değerlerini göstermektedir. Düzene ve bütünlüğe ulaşma yolunda dört sayısının rolü üzerine belki de en önemli örneklerden biri tasavvuftaki anlam değeridir. Tasavvufta hakikate giden dereceler dördtür. Ayrıca “sufi ermişler arasında abdal denen dört ermiş önemli rol oynamıştır ve 4, 40, 400 ya da 4000 kişilik insan grupları efsanelerde ve masallarda çok sık geçer.”¹⁸ Dört sayısının önemi üzerinde C.G. Jung da önemli noktaları vurgulamıştır. Onun görüşüne göre dört “...dünyaya yönelik genel teslisçi yaklaşımı bile aşmaya çalışan düzenleyici gücün ideal sembolüdür.”¹⁹ Dört sayısının bu düzenleyici gününün sembolünü Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek romanında kayıktaki dört kişinin varlığı (Kirisk, Mılgın, Emrayın ve Orhan Ata) temsil eder. Kirisk’in bilinç gelişimini düzenlemeye yönelik ritüeli gerçekleştirmeye giderken kurgulanan bu dört kişilik yolculuk düzenleyici ideal gücün sembolüdür. Bu ideal güç, olumsuzlukları gidererek Kirisk’in de içine girmesi gereken kurulu düzene geçişi sağlayan sembolik kuvvettir.

Sayısal simge olarak metinde karşımıza çıkan bir diğer sayı da altıdır. Altı sayısı kadim sistemlerin tümünde mükemmelliği temsil eder. Bu sayı ilk erkek sayı iki ile ilk dişi üç sayının ürünüdür. Bu durum “Psikologun bakış açısından en basit biçimiyle bir analiz ve sentez bileşimini temsil eder: 2x3”²⁰. Bilindiği gibi dinler tarihinde Allah’ın yeryüzünü altı günde yarattığından bahsedilir. Bu konuda Hrabanus Maurus, “Altı, Tanrı dünyayı altı günde yarattığı için mükemmel değildir, sayı mükemmel olduğu için Tanrı dünyayı altı günde mükemmellemiştir.” demektedir. Altı sayısının bir başka değerlendirilişi de hermenotik gelenekte mevcuttur. Biri yukarı diğeri aşağı iki üçgenin birleşmesiyle oluşan altı

17 M. Bilgin Saydam, *Delî Dumrul’un Bilinci*, İstanbul, Metis Yayınevi, 1997, s.126.

18 Schimmel, a.g.e., s.108.

19 Schimmel, a.g.e., s.117.

20 Schimmel, a.g.e., s.135.

uçlu yıldız makrokozmozunu temsil eder. Bu şekil mükemmelliği temsil eden bir yapıyla 17. yüzyıldan sonra "Davud yıldızı" olarak Yahudilikte de kullanılmıştır. Altı sayısının mükemmel oluşu yalnızca kadim bilgilerle sınırlı değildir. Doğuda genelde ideal inşa edici ilke olarak görülen altıgen ilk zamanlardan beri görenleri hayran bırakan bal ve kar tanesinin yapısında da mükemmelliğin en belirgin özelliği olarak göze çarpmaktadır. Kirisk'in varoluş öyküsünde de altının çok önemli bir rolü vardır. Kirisk'in çıktığı yolculuk altı gün sürmüştür. Altı gün sonunda karayı gören ve macerasını tamamlayan Kirisk için, denizde kalma süresinin altıncı günde bitmesi manidardır. Kirisk yolculuğunu tamamlamıştır; anneden ayrılmış, babaya çekimlenmiş ve yaratıcı sıçramayı gerçekleştirecek konuma gelerek "erlik"ini kazanmıştır. Yani altıncı gün mükemmelliğe ve bütünlüğe ulaşılan gün olmuştur. Aytmatov farkındalık içermeyen bir bilinç ile metne gizlediği bu katmanda yaşadığı coğrafyanın sorunlarını öykünün gölge perdesine taşımaktadır. Bir hayalin yazılı yapıtı doğuracak denli kalıcı bir biçimde devam etmesi için, salt bir kaçış anı olmaması için, maddesini bulması gerekir, maddesel bir unsurun ona kendi özünü, kendi kuralını, kendine özgü şiirselliğini²¹ vermesi gerekir. Kendine özgülük anlatımı diğerlerinden ayıran bir kişilik aynasıdır ki Cengiz Aytmatov metinlerinin farklılığını açık bir şekilde ortaya koyar.

21 Bachelard, a.g.e., s.10.

Sonuç Yerine...

Derin belirsizliğin ortasında tutunacak nesnelere eksilen ve kaybolma korkusu yaşayan insanlar, kendisine yaşadığını hissettirerek dünyadaki yerini haykıracak nesnelere dünyasına tutunma ihtiyacı duyarlar. Kültürel düzeyde de durum farklı değildir. Ruhun tutunma nesnesi, ona varlığını hatırlatan, daha doğrusu varlığını anlamlı kılan şey ana kültür öğeleridir. Bu kültür öğelerinden ve kültürel rahim suyundan kopan kişi, yeryüzünde (k)öksüzlüğünü her an duyumsayarak belirli bir yere ait olamamanın bunalımını yaşar. Annesi ile göbek bağı kesilen insanlar, tekrar dönüşü arzuladıklarında bu dönüşü gerçekleştiremez ve boşlukta boşuna çırpınarak tutunacak, kendini kurtaracak nesnelere ararlar. Ancak hiçbir nesne anne rahminin huzurunu veremez. Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek de bir bakıma kökenlerinden uzaklaşan iki nesle yol gösteren “iki milyon yaşındaki yaşlı adam”ın sunduğu çözüm önerilerini lirik sembollerle bezemiştir.

Üç neslin öyküsünün anlatıldığı, trajedisinin paylaşıldığı Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, onlarca simgesel değer taşımaktadır. Başka bir boyutuyla öykü, seyrelmiş değerler katmanında kendine yer açmaya çalışan insan için görmenin yeni hallerine tanıklık eden bir değer hatırlatmasıdır. Kader çıkmazındaki insan ritüelleri, sembolik dilin bütün değer biçimleriyle resif söz mercanları gibi dizilmiş; sabit paydaları akan zamana ve mekâna dair faydalı cevherleri kendine çekmek niyetiyle söze bürünmüştür. Bizim kısaca değindiğimiz anneden kopuş, av ve sayısal simgelere dair çözümleme denememiz metnin taşıdığı sembolik dilin ne kadar kesif ve irdelenmeye uygun bir yapı olduğunu da ortaya koymaktadır. Sözün özü; hep kıyılarda yaşayan ve “karaya” bağlanan, tapan insan için sular sulara karışmaya devam edecektir...

Kaynakça

Adorno, Theodor W. (Jan Philipp Reemtsma), *Rüya Kayıtları*, çev. Ş. Öztürk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Assman, Jan, *Kültürel Bellek*, çev. A. Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Aytmatov, Cengiz, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, Ankara, Elips Kitap, 2005.

Ayvazoğlu, Beşir, "Turan Ülkesinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Anlatıyor II", Türkiye Gazetesi., 13 Mayıs 1992.

Bachelard, Gaston, *Su ve Düşler*, çev. O. Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Baudrillard, Jean, *Nesneler Sistemi*, çev. O. Adanır, A. Karamollaoğlu, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. S. Gürses, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000.

Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, çev. H. Arslan, İstanbul, Pradigma Yayınları, 2004.

Fromm, Erich, *Rüyalar Masallar Mitoslar*, çev. A. Arıtan, K. H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayıncılık, 2003.

Hollis, James, *Satürn'ün Gölgesinde*, çev. S. Öncü, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2005.

Kolcu, Ali İhsan, *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2008.

Korkmaz, Ramazan, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara, Türksoy Yayınları, 2004.

Randall, William L., *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*, çev. Ş. S. Kaya, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

Ricoeur, Paul, *Yorum Teorisi*, çev. G. Y. Demir, İstanbul, Pradigma Yayınları, 2007.

Saydam, M. Bilgin, *Deli Dumrul'un Bilinci*, İstanbul, Metis Yayınevi, 1997.

Schimmel, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, çev. M. Küpüşoğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000.

Stevens, Anthony, *Jung*, çev. A. Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Tuğrul, Saime, *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

